

Guy THUWIS

© 2011 Concentra

Gezinsverpleging op nieuwe sporen

11-05-2011

Pag. 7

De Kempische stad Geel is tot ver buiten de grenzen bekend voor haar traditie van pleegzorg voor psychiatrische patiënten. Hoewel minder Gelenaars dan vroeger bereid zijn geestelijk zieken onderdak te verlenen, leeft de traditie door tot vandaag. Tegelijk werkte het Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum (OPZ) plannen uit die tot meer diversifiëring en flexibilisering in de zorgverlening moeten leiden. Tertio trok op reportage.

Geel, een gemeente als geen ander

In Geel behoort de omgang met psychiatrische patiënten nog altijd tot de dagelijkse realiteit. Nieuwkomers en bezoekers kijken er met verwondering naar, de authentieke Gelenaars zijn terecht trots op hun unieke traditie.

Jan De Volder | Opgepast gezinsverpleging. Een gevaarsbord op de invalswegen wijst erop hoezeer de identiteit van de Kempische gemeente verweven is met de traditie geesteszieken op te nemen in gewone families. Bakermat van die traditie is de in bruine en witte zandsteen opgetrokken kerk van de heilige Dimpna. Daar bevinden zich het graf en de relikwieën van de heilige Dimpna, de patroonheilige van de geesteszieken en bezetenen en de beschermheilige tegen krankzinnigheid. Door de bedevaarten naar haar graf ontwikkelde zich daar de traditie van opvang voor geesteszieken.

Hoge vlucht

“De mensen kwamen van heinde en ver, vaak voor meerdere dagen. Ze hadden opvang nodig en de mensen openden hun huizen”, vertelt Johan Claeys, communicatieverantwoordelijke van het Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum Geel. “In de vorige eeuw kende de Geelse gezinszorg een hoge vlucht. Patiënten kwamen vanuit heel België en ook uit Nederland. Toppunt waren de jaren voor de Tweede Wereldoorlog, toen er bijna vierduizend geesteszieken in Geel werden opgevangen.” Tegenwoordig zijn het er veel minder, maar nog altijd meer dan 250 pleeggezinnen. Dat is nog altijd een enorm aantal in vergelijking met andere gemeenten.

Niet bang zijn

Nieuwkomers in de gemeenten kijken daar wel eens raar van op. “Ieder jaar geeft de stad Geel een rondleiding aan de nieuwe inwoners”, vertelt stadsgids Frans Van Lommel. “Ik leg dan altijd veel nadruk op de gezinsverpleging. Gelenaars moeten daar mee leren omgaan: weten dat je niet bang voor hen hoeft te zijn, dat je hen moet behandelen als gewone mensen en hen laten uitspreken, ook al versta je niet altijd wat ze bedoelen.”

Van Lommel blijkt een vat vol anekdotes over de geesteszieken. Zo haalt hij met plezier het verhaal aan van Jef, wiens grote hobby het was begrafenismissen bij te wonen. Op straat liep hij luidkeels 'Kyrie eleison' te zingen, en wie hem tegenkwam zong vaak met hem mee. Of Fons die in de ouderlijke woning van de familie Van Lommel inwoonde, en in zijn kamer tien pluchen beren had, die hij verzorgde als een echte huisdokter. Hij ging geregeld spuitjes halen bij de dokter, spoot zijn beren daar mee in, hing ze vervolgens aan de wasdraad te drogen, om ze 's avonds weer in bed te stoppen. “Het was elke dag hetzelfde ritueel.”

Geesteszieken welkom

De verhalen kunnen banaal lijken, maar ze tonen toch aan hoezeer het leven in Geel zich verweven heeft met de aanwezigheid van de patiënten. Hoezeer de Gelenaars prat gaan op hun traditie, blijkt bij een bezoekje aan Café De Markt. De uitbaters en enkele stamgasten, blijken één voor één verhalen te hebben van hoe zij zelf als kind opgegroeid zijn met psychiatrische patiënten.

Was het niet in het eigen gezin, dan vaak bij familie of bureu. "Vroeger was dat echt algemeen in Geel. De geesteszieken voelden zich hier echt welkom, en wij hadden geen schrik van hen, we wisten hoe met hen om te gaan: gewoon", vertelt uitbaatster Carine Vermeulen. "Het waren bekende figuren in het dorp: zo was er één die altijd voor de fanfare uitliep om zagezegd de maat te slaan. Iedereen kende hem en hij was geaccepteerd. Tegenwoordig is het wel veel minder: in mijn café komen er nog maar zelden patiënten."

Eenzelfde verhaal bij een gepensioneerde leerkracht, die liever niet met naam wil worden vernoemd: "Toen ik kind was, verbleven de patiënten vooral bij de boeren. Daar werkten ze soms mee op het land. Maar niet allemaal: ik herinner me een Nederlandse dame uit Amsterdam, die de hele dag viool speelde. Ja, er waren ook patiënten uit gegoede kringen." Als je de gasten hoort, lijkt de Geelse gezinszorg op zijn laatste benen te lopen: "Er zijn nog gezinnen die het doen, maar het zijn de laatste der Mohikanen."

Dat blijkt toch niet wanneer ik aanbel bij het gezin van Anja, what's in a name, Vangeel. De jonge vrouw woont met haar man, dochter van zes en zoontje van drie, in een alleenstaande woning met tuin, zoals er duizenden zijn in Vlaanderen. Maar juist de traditie van pleegzorg maakt dit gewone gezin buitengewoon. Anderhalf jaar geleden besloten Anja en haar man hun huis open te stellen voor patiënten. Momenteel wonen er drie gasten in. "Ik ben echt met die traditie opgegroeid: mijn grootouders waren meer dan vijftig jaar pleeggezin, en ook mijn ouders", vertelt Anja. "Ik ben blij dat ik me bij die traditie kan aansluiten. Het doet me veel genoeg mijn gezin voor die mensen te kunnen openstellen en voor hen te kunnen zorgen. Je krijgt er ook veel respect en genegenheid voor terug. Mijn man was dat minder gewoon, maar ook hij is nu blij met ons grote gezin." Zou ook dochter Jana later mensen in huis willen opnemen? "Jawel", knikt ze wat verlegen, maar toch spontaan.

Veel 'chance'

Na hun dagtaak of hun therapie druppelen de gasten één voor één binnen door de achterdeur. Ik maak kennis met Maria, een Nederlandse van 50 van Indonesische afkomst, Jos, een 45-jarige Antwerpenaar, en de 75-jarige Robert, afkomstig uit Merchtem bij Brussel. (Om hun privacy te waarborgen, gebruiken we fictieve namen en beelden we hen niet herkenbaar af, nvdr.) "Ik heb heel de dag zakjes klaargemaakt", vertelt Robert, moe maar voldaan. "Koekje, suiker, een lepeltje, voor bij de koffie." De 75-jarige Robert verblijft al vele jaren in Geel. Daarvoor was hij een tijdje in een psychiatrische inrichting in het Waasland. "Maar daar was ik maar een nummer", zegt hij lucide. De moeder van het Geelse gastgezin waar hij jarenlang verbleef, stierf twee jaar geleden. "Dat was erg, maar gelukkig kon ik daarna terecht bij Anja", zegt Robert, die beseft dat hij veel 'chance' heeft gehad.

Ondeugend

Jos blijkt spraakzamer dan de bedachtzame Robert. Hij is geboren in Schoten en woonde in Brasschaat bij zijn ouders. Het drama kwam in 2002, toen zijn ouders kort na elkaar stierven. Jos was toen 34. Uiteindelijk kon hij terecht in Geel, waar hij het nu best naar zijn zin heeft. Hij vindt het leuk Anja's twee kinderen te zien opgroeien. "Ze zijn wel eens stout, zoals alle kinderen, maar ik kreeg ook wel eens naar mijn voeten, vooral in het begin", lacht hij ondeugend. Anja knikt bevestigend. "Ook onze pleeggasten moeten zich aan de regels van het gezin houden", zegt ze, terwijl ze de grote keukentafel dekt voor zeven personen. "Ze hebben ook allemaal hun taak: Jos zet het vuilnis buiten, Robert en Maria doen de afwas en drogen af."

Vanzelfsprekend

Hoe speelt Anja, die naast de zorg voor haar gezin ook nog een voltijdse dagtaak heeft, dat allemaal klaar? "Ik heb gelukkig veel hulp van mijn schoonouders, die vlak in de buurt wonen. Anders zou het niet gaan. Ik hoop wel binnenkort minder te kunnen gaan werken, om meer tijd over te houden voor de kinderen." Het inwonen van drie geesteszieke pleeggasten legt onmiskenbaar extra lasten op het gezin. "Je moet er altijd rekening mee houden, zorgen dat er altijd iemand thuis is. Als we eens een dag weggaan met de kinderen, zorg ik dat er eten is voor de gasten", zegt Anja. Maar ze doet het allemaal met een vanzelfsprekendheid die bewondering afdwingt. "Ik ben blij met mijn originele gezin. Uiteindelijk bouw je een band op met de mensen, die mijzelf ook veel plezier doet. Maar het belangrijkste blijft: gewoon met hen omgaan, als gewone mensen. Want dat zijn ze ook."

Legende van de heilige Dimpna

Dimpna is de dochter van de heidense Ierse koning Damon en een christelijke moeder van grote schoonheid. Haar moeder laat Dimpna in het geheim dopen door Gerebernus. Als het meisje nog een kind is, sterft haar moeder. Haar vader is radeloos en zoekt een nieuwe vrouw. Hij vindt evenwel niemand bereid. Daarom wil hij zijn dochter dwingen met hem te trouwen. Dimpna vlucht samen met haar biechtvader Gerebernus naar het Europese vasteland. Ze komen in Vlaanderen terecht en vestigen zich in de bossen in de Kempen. Ze leven als kluizenaars en zorgen voor armen en behoeftigen. Dimpna's vader komt haar op het spoor. Wanneer hij haar aantreft met haar biechtvader in de kluis, wil hij haar opnieuw dwingen te trouwen, terwijl Gerebernus het huwelijk moet sluiten. Beiden weigeren categoriek. Koning Damon ontsteekt in razernij, onthoofd zelf zijn dochter en laat Gerebernus door zijn dienaren onthoofden. De relieken van Dimpna en ook het hoofd van Gerebernus werden overgebracht naar Geel. De andere relieken van Gerebernus werden naar Sonsbeck bij Xanten gebracht. Recent onderzoek naar de datering van de sarcofaag verwees naar het jaar 800, terwijl de reliekschrijnen zouden dateren van 1370 en 1425. Feit is dat de faam van de gezinnen die zich op het graf van de heilige Dimpna voordeden, eeuwenlang een stroom pelgrims, vooral geesteszieken, op gang bracht. (JDV)

Boek schetst geschiedenis gezinsverpleging

Psychiatrische zorg is zorg van velen in Geel

Geelse gezinnen zijn al meer dan zeventienhonderd jaar gastvrij voor mensen met psychische moeilijkheden. Het boek *Welkom in Geel*. Een geschiedenis van de gezinsverpleging vertelt levendig hoe het er daar vroeger aan toe ging.

Sarah Vangheluwe | De traditie van gezinsverpleging in Geel ontstond uit de legende van de heilige Dimpna (zie blz. 7). Vanaf het midden van de twaalfde eeuw worden geesteszieken naar Geel gebracht om er negen dagen boete te doen. Maar sommigen keren niet meer naar huis terug. Zij worden in Geelse gezinnen ondergebracht. Zo ziet de gezinsverpleging het levenslicht.

Tot eind achttiende eeuw organiseren de kanunniken van de Sint-Dimpnakerk de gezinsverpleging. Daar komt met de tijdelijke sluiting van de kerk in 1797 een einde aan. Vanaf dan komt de organisatie in handen van 'directeurs', Geelse burgers die in opdracht werken van de armenbesturen van Brussel, Antwerpen, Mechelen en Lier. Zij zoeken voor de zieken van 'hun' stad een kostgever en betalen het kostgeld. De Dimpnacultus begint vanaf dan ook uit te doven: de novene wordt vervangen door een eenvoudiger ritueel. In 1892 wordt de laatste geesteszieke naar de kerk gebracht voor een gebed bij zijn aankomst in Geel. Begin negentiende eeuw ontstaat de psychiatrie als geneeskundige discipline, maar die ontwikkeling gaat aanvankelijk aan Geel voorbij. Aderlatingen en het plaatsen van bloedzuigers zijn in die tijd nog de meest gebruikte methodes. Daarop komt na enige tijd kritiek, en daarom beslist het gemeentebestuur in 1838 zelf de medische verzorging te organiseren en daarvoor een arts te benoemen.

Maar de gezinsverpleging maakt pas echt opgang vanaf 1850. De vooruitstrevende ideeën van de Gentse psychiater Jozef Guislain leiden ertoe dat in dat jaar een 'krankzinnigenwet' wordt goedgekeurd. Daardoor wordt de aparte situatie van Geel erkend. Een jaar later wordt Geel een 'staatskolonie' en is de gezinsverpleging wettelijk geregeld. In 1861 komt er een centraal ziekenhuis. Daar worden patiënten ondergebracht voor ze een gastgezin toegewezen krijgen. De dokters en verpleegkundigen die de staat in dienst neemt, werken van daaruit. Elke Geelse wijk krijgt een wijkgeneesheer en een wijkverpleger die waken over het welzijn van de patiënten. Drie op de tien Geelse gezinnen heeft in die tijd een of meerdere patiënten in huis. Vooral in landbouwfamilies is de hulp van de zieken welkom, net als hun kostgeld. Eind negentiende eeuw krijgt het 'Geelse model' internationale bekendheid en het stadje krijgt bezoek van veel bekende artsen van die tijd. Daardoor komen er ook meer patiënten naar Geel, uit binnen- en buitenland. In 1861 zijn er 800. Nog geen 20 jaar later, in 1880, is dat cijfer bijna verdubbeld tot 1.500. In 1900 zijn er al 1.958.

De eerste helft van de twintigste eeuw is de echte bloeiperiode van de gezinsverpleging. Het boek besteedt aan dat tijdperk dan ook het meeste aandacht. In 1914 telt Geel zo'n 2.600 patiënten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog daalt dat cijfer, maar het stijgt weer sterk in het interbellum. Eind jaren 1930 zijn er bijna 3.800 patiënten, terwijl Geel dan in totaal 15.000 inwoners telt. Na de Tweede Wereldoorlog gaat het aantal 'gasten' gestaag achteruit. Nu zijn er nog zo'n 300.

Voor *Welkom in Geel* werden tussen 2007 en 2009 zo'n 150 mensen geïnterviewd over de gezinsverpleging. Hun quotes en anekdotes, net als de foto's uit de oude doos, maken het boek erg levendig. De auteurs laten geen enkel aspect van het dagelijkse leven van de 'gasten' en hun 'kostgevers' buiten beschouwing. Hoe sterk de band kan zijn tussen de patiënten en hun gastgezin, blijkt uit meerdere getuigenissen. Zo gebeurde het wel vaker dat als de kostgevers

overleden, een van hun volwassen kinderen hun 'gast' in huis namen, en het was niet ongebruikelijk dat gasten hun pleegouders aanspraken met 'moe' en 'va'.

Aangrijpend zijn de verhalen van Pierre en Jean. Op jonge leeftijd werden ze naar Geel gestuurd. Lichamelijk en geestelijk scheelt er niks, maar ze zijn op het slechte moment in de verkeerde familie geboren. Ze blikken met gemengde gevoelens terug op hoe hun leven is gelopen. De stempel van de 'kolonie' blijven ze houden in de ogen van de anderen. Jean blijft in Geel 'de zot van den bakker' genoemd worden. Pierre verhuisde, na jaren in Brussel te hebben gewoond, na zijn pensionering terug naar Geel, uit heimwee. Er verbleven ook heel wat buitenlanders in Geel, vooral Nederlanders. In 1913 verbleven er liefst 421 Nederlandse patiënten. Ze richten hun eigen verenigingen op en er wordt zelfs een protestantse kerk voor hen gebouwd. Vanaf 1982 wordt de Vlaamse gemeenschap bevoegd voor geestelijke gezondheidszorg, en in 1991 richt Vlaanderen het Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum (OPZ) Geel op. Dat behelst naast de gezinsverpleging ook een psychiatrisch ziekenhuis. Sinds 2002 is er ook een afdeling kinder- en jeugdpsychiatrie. Tegenwoordig vindt de Wereldgezondheidsorganisatie "zorg in de gemeenschap met een solide en permanente ondersteuning door gespecialiseerde equipes en ziekenhuisfaciliteiten" de ideale zorgvorm voor psychiatrie. Geel heeft dus niet alleen een verleden, maar ook een toekomst.

Bert Boeckx en Geert Vandecruys (red.), Welkom in Geel. Een geschiedenis van de gezinsverpleging, Epo, Antwerpen, 312 blz., €20. Bestellen kan via www.tertio.be

Geel kijkt naar de toekomst

Een ambitieus plan wil de Geelse traditie van psychiatrische verpleegzorg aanpassen aan de inzichten en de veranderende context van de 21ste eeuw. De trend van flexibilisering en diversifiëring doet ook hier zijn intrede, zonder evenwel afbreuk te doen aan Geels ijzersterke traditie van pleegzorg.

Vanaf deze maand wordt de pleegzorg in Geel op een nieuwe leest geschoeid, zo werd eind maart op een persconferentie bekendgemaakt. Geel was decennialang, en is nog steeds, een internationaal voorbeeld van een humane omgang met 'krankzinnigen'. Op verzoek van de Vlaamse minister van Welzijn, Jo Vandeurzen (CD&V), wil Geel zijn kapitaal meer laten renderen. Tegelijk zijn ze er zich van bewust dat ook in het buitenland interessante expertise werd ontwikkeld, waarvan ze kunnen leren. De eeuwenlange zorg voor psychisch zieken heeft in het Kempense stadje voor een uniek netwerk van pleeggezinnen gezorgd. Momenteel bieden 260 pleeggezinnen onderdak aan zo'n 330 patiënten. "Dat is niet meer zoals in de glorieperiode, toen Geel aan duizenden psychiatrische patiënten onderdak bood", weet administrateur-generaal Pieter Jans. "Maar dat is nog altijd enorm veel meer dan elders in Vlaanderen."

Het klassieke model in Geel maakt dat de psychiatrische patiënt als het even kan zijn hele leven in hetzelfde pleeggezin blijft. Daar wordt hij niet therapeutisch behandeld, hij krijgt zo gewoon een plaats in de samenleving. Het netwerk van familie, vrienden en burens van het pleeggezin wordt ook zijn netwerk. Dat werkt helend. Voor crisisopvang of geneeskundige zorgen kan de patiënt te allen tijde worden opgevangen in de residentiële zorg van het Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum van Geel.

Toch zijn ze er in Geel al langer van overtuigd dat dit klassieke model moet evolueren. Het aantal beschikbare gastgezinnen vermindert, want zeker tweeverdieners vinden vaak dat hun gezin onvoldoende beschikbaarheid kan bieden voor een gast. Bovendien moet worden nagedacht over het statuut van hospitalisatie van de patiënten, dat haaks lijkt te staan op de meer gemeenschapsgerichte aanpak die de Vlaamse gemeenschap voorstaat. En ten slotte moet er worden nagedacht over het statuut van de psychiatrische pleegzorg, in het kader van het komende alomvattende Pleegzorgdecreet dat Vlaams minister van Welzijn Jo Vandeurzen tegen 2012 wil afronden. Tot nader order valt Geel onder de federale overheidsdienst Volksgezondheid, en is de financiering geregeld door een Koninklijk Besluit van 1991.

Academische aanbevelingen

De Leuvense hoogleraar Chantal Van Audenhove, van Lucas, het Centrum voor Zorgonderzoek en Consultancy van de K.U.Leuven, lichtte op verzoek van de federale overheid de Geelse aanpak door. Haar team bekeek verwante initiatieven in binnen- en buitenland en ondervroeg vijf groepen van betrokkenen – personeelsleden van het psychiatrische ziekenhuis, externe experts, patiënten, pleeggezinnen, inwoners van Geel –, in totaal 235 mensen. "Daaruit blijkt dat er nog altijd een grote positieve betrokkenheid bestaat bij psychiatrische gezinsverpleging die de sociale integratie en de normalisatie bevordert", licht Van Audenhove toe. "Toch liet ook 15 procent van de patiënten zich negatief uit over hun situatie, vooral het gevoel dat er te weinig naar hen wordt geluisterd."

In zijn rapport formuleert het Lucasteam van de K.U.Leuven enkele concrete aanbevelingen. Er wordt aangeraden het hospitalisatiestatuuat af te schaffen en als alternatief te zorgen voor een krachtige en betaalbare eerstelijnszorg geestelijke gezondheidszorg. Iedere patiënt moet ook een referentiepersoon toegewezen krijgen. Voorts zouden het statuut en de vergoeding van de pleegzorgers moeten verbeteren. Van Audenhove stelt 25 euro per dag per pleeggast voor, in plaats van de huidige 19 euro.

Zorg op maat

“Vanaf mei gaan we hiermee aan de slag”, vertelt Lieve Van de Walle, afdelingshoofd jongeren en rehabilitatie. “Om de best mogelijke zorg te kunnen bieden, wordt ons aanbod diverser en meer op maat gesneden van de verschillende doelgroepen. Voorts krijgt iedere patiënt een persoonlijke begeleider en wordt zijn inspraak belangrijker dan voorheen.”

Meer zorgvormen

Wat verandert er voor de pleeggezinnen zelf? “Er komt meer verschil in de zorgvormen. Het langdurig verblijf voor personen met chronische psychiatrische problemen blijft natuurlijk bestaan. Daarnaast komt er ook een vorm van tijdelijk verblijf, in afwachting van een zelfstandigere woonvorm voor de betrokkenen. We willen ook een vorm ontwikkelen van ondersteunende pleegzorg voor patiënten die voornamelijk zelfstandig wonen en ook een vorm van behandelende pleegzorg ontwikkelen, zoals in het buitenland bestaat. Dat veronderstelt natuurlijk dat je zeer specifieke pleeggezinnen hebt, waar de pleegzorgers ook een opleiding hebben gehad en er ook professioneel voor vergoed worden. In Scandinavië bestaat het al, voorlopig is dit bij ons nog toekomstmuziek.” (JDV)

© 2011 Tertio

Knack

Een kwestie van geloof

DOOR ANN PEUTEMAN 11-05-2011

Pag. 36

Vrijzinnigen bepalen desnoods zelf wanneer ze sterven, gelovigen laten dat aan hun god over. En dus mag euthanasie wel in neutrale ziekenhuizen, maar niet in katholieke instellingen. Of is de praktijk toch net iets complexer dan dat?

Katholieke ziekenhuizen verbieden euthanasie. Zo luidt toch de boutade. Ze oefenen druk uit op hun artsen om alternatieven te verzinnen of bouwen zo'n omslachtige palliatieve buffer in dat de patiënt al is begraven tegen de tijd dat zijn vraag wordt goedgekeurd. 'In katholieke ziekenhuizen blijven ze er moeite mee hebben dat patiënten zelf keuzes maken', zegt huisarts en docent medische ethiek en stervensbegeleiding Marc Cosyns (UGent). 'Ze beslissen er liever zelf op basis van hun eigen geloofsovertuiging.'

Volgens Peter Degadt, gedelegeerd bestuurder van Zorgnet Vlaanderen, dat de Christelijke zorgvoorzieningen in Vlaanderen groepeerde, is dat onzin. 'Zulke beweringen gaan uit van het al te gemakkelijke wereldbeeld dat er twee soorten mensen bestaan: katholieken en niet-katholieken. De boodschap is dan dat je maar beter niet in een katholiek ziekenhuis kunt terecht komen als je recht wilt hebben op zelfbeschikking. Maar ik verzeker u dat de meningen in katholieke kringen al evenzeer uiteenlopen als onder vrijzinnigen.'

Het klopt volgens Degadt dan ook niet dat katholieke ziekenhuizen euthanasie per definitie verbieden. 'Nochtans word ik op lezingen heel vaak aangesproken door mensen die zeker weten dat euthanasie in het ziekenhuis bij hen in de buurt uitgesloten is', zegt kankerspecialist en